

Віталій ПАВЛИКІВСЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права
Національного аерокосмічного університету «Харківський
авіаційний інститут», Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1190-9303>
e-mail: v.pavlykivskiy@khai.edu

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.22>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ З УРАХУВАННЯМ ОБСТАВИН, ЩО ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ВПЛИВАЮТЬ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ДІЙ ВИКОНАВЦЯ

Анотація. У статті досліджуються особливості правової оцінки дій співучасників кримінального правопорушення з урахуванням обставин, що обтяжують відповідальність та впливають на кваліфікацію дій виконавця. Розкрито історичну еволюцію інституту співучасті в українському кримінальному праві – від «Руської правди» до чинного Кримінального кодексу України 2001 року. Автор аналізує положення ч. 2 та ч. 3 ст. 29 КК України, роз'яснення Пленуму Верховного Суду та проблематику інкримінування обтяжуючих і пом'якшуючих ознак іншим співучасникам, зокрема організаторам, підбурювачам та пособникам. Обґрунтовується, що обтяжуючі обставини, які усвідомлювалися співучасниками, можуть враховуватися при кваліфікації їхніх дій, тоді як привілейовані ознаки злочину, навіть за умови їх усвідомлення, не поширюються на інших учасників, окрім виконавця. Робиться висновок про необхідність чіткого дотримання законодавчих критеріїв під час кваліфікації дій співучасників та врахування суб'єктивного ставлення кожного з них до відповідних обставин.

Ключові слова: співучасть, співучасники, виконавець, організатор, підбурювач, пособник, обтяжуючі обставини, кваліфікація злочину, кримінальна відповідальність.

Інститут співучасті у кримінальному праві має давню історію і веде свій початок з появи перших кримінально правових заборон. Вже перші згадки про співучасть зустрічаються у «Руській правді». Зокрема, ст. 31 передбачала відповідальність в разі здійснення злочину декількома особами [1]. І хоча закон ще не розділяв співучасників в залежності від виконуваної ролі, однак наголошував на рівній відповідальності кожного із учасників за злочин вчинений виконавцем [2, с. 79].

Наступною законодавчою пам'яткою, яка мала суттєве значення для розвитку інституту співучасті, є Уложення «Про покарання кримінальні та виправні», що було видано в 1845 р. Нормами ст. 15 Уложення «Про покарання кримінальні та виправні» у злочині, скоєному особами за попередньою згодою, вперше було виділено, в залежності від виконуваної ролі, призвідників (тобто організаторів), спільників, підмовників або підбурювачів та пособників. За загальними вимогами відповідальність співучасників наставляла за тією ж статтею та в тому ж розмірі, що й безпосередніх виконавців злочину або проступку. В окремих випадках, передбачалося зниження на одну або два ступеня міри покарання, порівняно з виконавцем (Глава III Розділу I Уложення) [3].

З встановленням радянської влади на теренах України почалося й формування відповідного

радянського законодавства. Кримінальні кодекси УРСР 1922, 1927 рр. поряд з виконавцями злочину додатково виокремлювали підмовників та пособників, відповідальність яких залежала від ступеню їх участі у злочині та ступеню їх соціальної небезпеки (ст. 15 КК УСРР 1922 р. та ст. 19 КК УРСР 1927 р.) [4; 5]. Дискусії стосовно питання кола співучасників та меж їхньої відповідальності продовжували урізноманітнювати теоретичний багаж інституту співучасті новими концепціями та підходами та потребували впровадження законодавчих новел з зазначеної проблематики. Нарешті, у 1960 р. ст. 19 Кримінального кодексу УРСР було закріплено, що співучасть визнається умисна спільна участь двох або більше осіб у здійсненні злочину. Співучасниками злочину, поряд з виконавцями, визнавалися організатори, підмовники і пособники. Ступінь і характер участі кожного з співучасників у здійсненні злочину повинні були враховані при призначенні покарання [6].

Нарешті, кримінальний кодекс 2001 р. розвинув положення інституту співучасті, зокрема уточнив поняття співучасті, сформулював правила кваліфікації дій співучасників, закріпив поняття вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією, також визначив умови,

при яких співучасники звільняються від кримінальної відповідальності [7].

Зокрема, організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем (ч. 2 ст. 29 КК України). Таким чином, КК України 2001 р. підтвердив на законодавчому рівні усталену практику залежності дій співучасників від поведінки виконавця.

В цілому, уточнення та розвиток положень інституту співучасті дозволило покращити і практику застосування норм про кримінальну відповідальність співучасників. Зокрема, на законодавчому рівні було припинено дискусії щодо можливості співучасті в необережних злочинах. Надано роз'яснення щодо правил кваліфікації дій співучасників, які не є співвиконавцями злочину.

Це дозволило Пленуму Верховного Суду України підтвердити залежність кваліфікації дій співучасників від правової оцінки виконавця, в тому числі і в обставинах, що виступають у якості обтяжуючих (кваліфікуючих) ознак [8].

Так, п. 15 згаданої Постанови вказує, що дії замовника умисного вбивства належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК, а за наявності до того підстав - і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п. 6 - якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру. Це означає, що дії замовника, який керується мотивами помсти та схилив виконавця до скоєння вбивства за матеріальну винагороду слід кваліфікувати як співучасника у скоєнні вбивства з корисливих мотивів. Таким чином, рішення Пленуму Верховного Суду України підтвердило положення закону про те, що обставини, які обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину й іншим співучасникам, які усвідомлювали ці обставини.

Але чи стосується це дій інших співучасників. В тій же Постанові ПВСУ зазначено, що якщо замовник, який не є співвиконавцем убивства, керувався корисливими, а виконавець - іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст. 27, пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК. Чи потребує в такому випадку оцінка дій виконавця врахування обставин, що обтяжують відповідальність організатора або підбурювача. На нашу думку, на вказане питання слід відповісти ствердно. Незалежно від того, кому з співучасників притаманні обставини, що обтяжують відповідальність вчиненого діяння, його усвідомлення іншими співучасниками вимагає врахування під час кваліфікації дій кожного зі співучасників незалежно від виконуваної ролі у кримінальному правопорушенні.

В той же час, вказівка у ч. 3 ст. 29 КК України лише на обставини, що обтяжують відповідальність, виключає можливість їх врахування іншим співучасникам привілейованих обставин, які передбачені у статтях Особливої

частини КК як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, навіть при їхній усвідомленості цих обставин. Це означає, що пособництво, наприклад, у вбивстві матір'ю новонародженої дитини виключає можливість кваліфікації дій пособника за ст. 117 КК України.

Висновки.

Таким чином, інститут співучасті пройшов значний шлях від свого зародження до формування комплексу кримінально правових норм з визначеного питання.

Слід підтвердити правильність тези про те, що обставини, які обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину й іншим співучасникам, які усвідомлювали ці обставини.

І навпаки, обставини, які пом'якшують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця виключають можливість їх врахування іншим співучасникам, навіть при їхній усвідомленості цих обставин.

Бібліографічні посилання

1. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склад та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.). Режим доступу: <http://litopys.org.ua/yushkov/ys.htm>.
2. Саско О.І. Історія розвитку інституту співучасті на теренах становлення української держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 38. Том 2. 2016. С. 78-82.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных: август 1845 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XX. Отделение первое, 1845. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. 922 с.
4. Уголовный Кодекс УССР. Утвержденный В.У.Ц.И.К. 23 августа 1922 г. Издание Наркомюста У.С.С.Р. Издание 2 (официальное). Харьков, 1922. 100 с.
5. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: Кодекс. Изд. 2-е, официальное. Харьков : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1927. 135 с.
6. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19960712#Text>.

V.Pavlykivskyi

Features of the legal assessment of the actions of accomplices taking into account circumstances that Aggravate Liability and Affect the Qualification of the Performer's Actions.

Annotation. The article examines the peculiarities of the legal assessment of the actions of accomplices in a criminal offense, taking into account the circumstances that aggravate responsibility and affect the qualification of the perpetrator's actions. The

historical evolution of the institution of complicity in Ukrainian criminal law is revealed - from "Ruska Pravda" to the current Criminal Code of Ukraine of 2001. The author analyzes the provisions of Part 2 and Part 3 of Article 29 of the Criminal Code of Ukraine, the explanations of the Plenum of the Supreme Court, and the issues of incriminating aggravating and mitigating factors to other accomplices, in particular organizers, instigators, and accomplices. It is argued that aggravating circumstances that were realized by accomplices can be taken into account when qualifying their actions, while privileged elements of a crime, even if they are realized, do not apply to other participants, except for the perpetrator. The conclusion is made about the need for strict adherence to legislative

criteria when qualifying the actions of accomplices and taking into account the subjective attitude of each of them to the relevant circumstances.

Keywords: complicity, accomplices, perpetrator, organizer, instigator, accomplice, aggravating circumstances, qualification of a crime, criminal liability.

Зразок для цитування:

Павликівський В. Особливості правової оцінки дій співучасників з урахуванням обставин, що обтяжують відповідальність та впливають на кваліфікацію дій виконавця. Пропілеї права та безпеки, 2025. №6-7. С. 83-85. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.22>.